

**ԴԱՎԻԹ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ**

ԵՊՀ Հայաստանի հարակից երկրների  
պատմության ամբիոնի ասպիրանտ  
ՀՏԴ 93/94

**ՎԱԽՈՒՇՏԻ ԱՐՔԱՅԱԶՆԻ ԿՅԱՆՔԸ, ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ,  
ՊԱՏՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԸ**

**Բանալի բառեր և արտահայտություններ.** Վախուշտի Արքայազն, Վախթանգ 6-րդ, պատմություն, աղբյուրագիտություն, պատմական աշխարհագրություն, Վրաստան, Ռուսաստան, օտար աղբյուրները Հայաստանի ու հայերի մասին:

**Key words.** Prince Vakhust, Vakhtang The Sixth, history, source studies, historical geography, Georgia, Russia, foreign sources about Armenia and armenians.

**Ключевые слова.** Принц Вахушти, Вахтанг 6-ой, история, источниковедение, историческая география, Грузия, Россия, иностранные источники об Армении и армянах.

Պատմական գիտության զարգացման ներկայիս փուլը բնորոշվում է մեզ հասած պատմական սկզբնաղբյուրների օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննության, դրանց հասարակական ու սոցիալական վերաիմաստավորման վերելքով:

Ինչպես հայտնի է պատմական սկզբնաղբյուրները ներկայացնում են մարդկային հասարակության զարգացումը և այն գիտական վերլուծության ենթարկելու հնարավորություն են տալիս, ինչպես նաև տեղեկություն են պարունակում մարդկության գոյության ընթացքում ստեղծված ամեն ինչի մասին՝ ներառյալ հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառները:

Աղբյուրագիտական հետազոտության խնդիր է հանդիսանում աղբյուրների օբյեկտիվության աստիճանը քննող և դրանց՝ աղեկվատությունը պատմական իրավիճակի հանդեպ ստուգող մեթոդների մշակումը, ինչպես նաև նրանց փոխանցած տեղեկությունների վերահանումը հետագա մշակման նպատակով:

Մեծ հասարակական մտածողների, գաղափարախոսների, ու քաղաքական գործիչների աշխատանքների ուսումնասիրումը, որոնք ունեցել են հսկայական նշանակություն հասարակության ու գիտության զարգացման վրա, միշտ էլ արդիական են համարվում: Նրանց

աշխարհայացքի ձևավորման վրա վճռական դեր է ունենում այն քաղաքական միջավայրը ու պատմական պայմանները, որոնցում նրանք ապրում, ստեղծագործում ու գործում են:

Հայոց պատմության և Հայաստանի պատմական աշխարհագրության ուսումնասիրության տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեն օտար աղբյուրները: Այդ աղբյուրների դերը հատկապես մեծ է այն ժամանակափուլերում, երբ հայ ժողովուրդը գուրկ էր պետականությունից: Նման ժամանակաշրջան է 17-18-րդ դարերը: Այս ժամանակահատվածում թուրք-պարսկական լծի պայմաններում գիտության, այդ թվում պատմագրության, զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանները բացակայում էին: Որպես հետևանք այս ժամանակաշրջանի մասին հայկական աղբյուրների կողմից հաղորդվող տեղեկությունները սահմանափակ են:

Այլ էր իրավիճակը հարևան Վրաստանում: Չնայած կենաց ու մահու պայքարին՝ պետականության գոյությունը նպաստում էր պատմագիտության զարգացմանը: Այս շրջանի խոշորագույն վրացի գիտնականներից էր Վախուշտի Բագրատիոնին (մոտավորապես 1696-1757թթ.)<sup>1</sup>: Վերջինս Վրաստանում պատմագրությունը հասցրեց լրիվ նոր՝ գիտական, մակարդակի: Անուրանալի է նրա դերը նաև Վրաստանի և ողջ տարածաշրջանի պատմական աշխարհագրության ուսումնասիրության գործում: Նա իր «Վրաստանի պատմություն» աշխատության «Պատմություն» և «Աշխարհագրություն»<sup>2</sup> մասերում հանգամանալից

<sup>1</sup> Ст. 'у Вахушти Багратиони, История Царства Грузинского, перевод Н. Т. Накашидзе, Тбилиси, 1976, стр. 8.

<sup>2</sup> Վախուշտիի հիմնական աշխարհագրական աշխատանքը հիմնականում նվիրված է Վրաստանին և դիտվում է որպես հավելում նրա հիմնական պատմական աշխատանքի: Աշխատանքի ձեռագիր բնօրինակում աշխարհագրական մասերը հաջորդում են պատմական մասերին հեշտացնելու համար դրանց ընկալումը: - Վախուշտիի աշխատանքի առաջին ուսումնասիրող Մ. Բրոսսեն նշում է, որ աշխատանքը բաղկացած է լիովին անկախ և ինքնուրույն երկու՝ պատմական և աշխարհագրական մասերից և առանձնացրել է երկրորդը՝ աշխարհագրականը (1842 թվականի իր հրատարակության մեջ): Իրականում, եթե չհաշվենք առաջին և երկրորդ գլուխները, որոնք կարելի է ընդհանուր համարել ամբողջ աշխատանքի համար, մնացած աշխատանքում երկու բովանդակային մասերը լիովին պարզ կարելի է բաժանել: Հետևաբար Վրաստանի աշխարհագրական նկարագրություն մասը կարելի է դիտարկել և ուսումնասիրել որպես առանձին աշխատություն: Օգտվել ենք հետևյալ հրատարակությունից, որը ներառում է աշխատանքի և պատմական և աշխարհագրական մասերը և հրատարակվել է ձեռագրերի հրատարակման բոլոր չափանիշներին համապատասխան Տե'ս յაბთლოს

անդրադարձել է նաև Հայաստանի՝ Վրաստանի վարչական կազմի մեջ գտնվող հատվածի քաղաքական իրավիճակին, էթնիկ կազմին, պատմական աշխարհագրությանը: Վախուշտի Բագրատիոնիի գիտական գործունեության արդյունք հանդիսացող այս աշխատությունը հանդիսանում է կարևորագույն սկզբնաղբյուր Հայոց պատմության և Հայաստանի պատմական աշխարհագրության ուսումնասիրության համար: Աշխատանքի պատմական մասում առավել կարևոր է 15-ից 18-րդ դարերի իրադարձությունների ներկայացումը:

Ներկա հոդվածը վերաբերում է վրաց գիտնական ու պետական գործիչ Վախուշտի Բագրատիոնիի կյանքին ու գործունեության լուսաբանմանը, ինչպես նաև այն պայմաններին, որոնք էապես ազդել են նրա պատմամտածության ձևավորման վրա:

Վախուշտի Բագրատիոնիի մասին կենսագրական տեղեկությունները բավականաչափ սահմանափակ են: Այնուամենայնիվ կա հնարավորություն ընդհանուր գծերով վերականգնել վրաց մեծ գիտնականի կյանքի ու գործունեության պատկերը:

Վախուշտի Բագրատիոնին վրաց (Քարթլիի թագավորության) Վախթանգ 6-րդ թագավորի արտասանության կողմից էր<sup>3</sup>: Նրա մայրը հասարակ գեղջկուհի էր<sup>4</sup>: Նա ծնվել է 1696 թվականին<sup>5</sup>: Դաստիարակվել է եղբոր՝ Բաքար արքայազնի հետ: Նրանց դաստիարակությամբ, բացի Ռուստոյան թագուհուց, զբաղվել է արքունական հոգևորական Իեսե Գարսևանաշվիլին և նրա եղբայր Գեորգին<sup>6</sup>, ինչպես նաև Սուլթան Սաբա-Օրբելիանին: Նա կրթություն է ստացել նաև եվրոպական միսիոներների մոտ, ինչը հետք է թողել գիտնականի հետագա գործունեության վրա<sup>7</sup>: Նրանց հետ Վախուշտին մտերմացել է մոտավորապես 16 տարեկան հասակում Թբիլիսիում: Սակայն Վախթանգը իմանալով այդ մասին և վախենալով, որ որդին կաթոլիկ կդառնա արգելեց նրան շփվել

ցხოვრება, ტომი 4, ბატონიშვილი ვახუშტი აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1973 (այսուհետ ქ. ც.):

<sup>3</sup> Маруашвили Л., Вахушти Багратиони, его предшественники и современники, Москва, 1956, стр. 26.

<sup>4</sup> Царевич Вахушти, География Грузии, Перевод Г Джанашвили, Тифлиси 1904, стр. X.

<sup>5</sup> Նույն տեղում:

<sup>6</sup> Вахушти Багратиони, История Царства Грузинского, Перевод и введение Н. Т. Накашидзе, Тбилиси 1976, стр. 8:

<sup>7</sup> David Marshal Lang, The last years of Georgian Monarchy 1658-1832, New York 1958, p 127.

միսիոներների հետ<sup>8</sup>: Կան տեղեկություններ, որ Վախուշտին տիրապետել է հունարենին, լատիներենին, ռուսերենին ու հայերենին: Լատիներեն նա կարող էր սովորել հենց միսիոներների մոտ, հայերեն՝ Թբիլիսիում և Բորչալոյում եղած ժամանակ, իսկ ռուսերեն՝ Ռուսաստանում, ուր նա ապրել է բավականին երկար ժամանակ:

1717 թ.-ին նա ամուսնացել է Մարիայի՝ Գեորգի Աբաշիձեի դստեր, հետ<sup>9</sup>:

Հետագայում 1717-ից 1724 թվականներին նա ակտիվորեն մասնակցել է երկրի քաղաքական կյանքին: 1719 թվականին ղեկավարել է Լիախվի կիրճ ուղարկված զորաջոկատը, որի նպատակը կենտրոնախույս էրիսթավ Շանշեի դեմ պայքարն էր<sup>10</sup>: Հաջորդ տարի ակտիվորեն մասնակցել է Իմերեթում Ալեքսանդրին գահին հաստատելու համար պայքարին. լինելով կազմակերպչի դերում<sup>11</sup>: 1724 թվականին նշանակվել է Ներքին Քարթլիի<sup>12</sup> զորքերի հրամանատար<sup>13</sup>: Այս պաշտոնում եղած ժամանակ նրան հանձնարարվել է անցկացնել մարդահամար, որը և նա հաջողությամբ իրականացրել է: Այդ մարդահամարի արդյունքները պահպանվել են մինչև օրս և հրատարակվել Թաղայաշվիլու կողմից: 1722 թվականին ղեկավարել է երկիրը, այն ժամանակ, երբ Վախթանգը և Բաքար արքայազնը զորքով Գանձակում էին ու սպասում էին Պետրոս արքային<sup>14</sup>: Այս ընթացքում նա Թբիլիսիում ընդունել է Ռուսաստանի դեսպաններ Ի. Տոլստոյին ու Բ. Թուրքեստանիշվիլուն, քննարկել, նրանց հետ երկու երկրների համագործակցության հարցեր<sup>15</sup>:

<sup>8</sup> Царевич Вахушти, География Грузии, Перевод Г. Джанашивили, Тифлиси, 1904, стр. 9.

<sup>9</sup> Царевич Вахушти, География Грузии, Перевод Г. Джанашивили, Тифлиси, 1904, стр. X(10).

<sup>10</sup> ქართლის ცხოვრება, ტომი 4, ბატონიშვილი ვახუშტი აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1973, გვ. 504. (այսուհետ ქ.ვ.):

<sup>11</sup> Абрамидзе Теймураз, Географические и исторические изыскания Вахушти Багратиони в контексте грузинской эпохи 18-ого века, Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова, № 1, 2013, стр. 138.

<sup>12</sup> Ներքին Քարթլին ընդգրկում էր Քարթլիի հարավ-արևելյան հատվածը՝ Փամբակ, Տաշիր, Աշոցք (վրացերենում՝ Աբոց (აბოცი), Սոմխիթի:

<sup>13</sup> Խ.Վ., ԳՅ. 504.

<sup>14</sup> Նույն տեղում, էջ 507.

<sup>15</sup> Абрамидзе Теймураз, Географические и исторические изыскания Вахушти Багратиони в контексте грузинской эпохи 18-ого века, Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова, № 1, 2013, стр. 138.

Վախուշտիի քաղաքական գործունեության մասին հստակ տեղեկություններ հաղորդում է անձամբ հեղինակը իր աշխատանքում, որից օգտվելով կփորձենք վերականգնել նրա քաղաքական դիմանկարը:

Վախթանգ արքայի Խորասան մեկնելու պատճառով նա երկրի գահը պարսից շահի համաձայնությամբ փոխանցում է իր որդի Բաքարին<sup>16</sup>: Նրա երկիրը ղեկավարելու ընթացքում (1717-1719 թվականի ամառ) Քարթլիում տեղի են ունենում ներքին խռովություններ: Էրիսթավներից Դաթունան, զրկվում է տիտղոսից, ինչը խռովության ալիք է բարձրացնում, որի ճնշման նպատակով Վախուշտին գորքով ուղարկվում է նրա դեմ, սակայն մինչև նրա ժամանանումը մահանում է Դաթունան, իսկ նրա որդիները գնում են Կախեթ ու Վախուշտին գրավում է նրանց տիրույթները<sup>17</sup>: Որդիներից Շանշեն մեկնում է շահի մոտ, սակայն ձերբակալվում է նրա կողմից և հանձնվում Վախթանգին, ով նոր էր վերադարձել Աֆղանստանից<sup>18</sup>: Հետագայում Շանշեն փախուստի է դիմում և հաստատվում Լիախվիում և կրկին Վախուշտին ուղարկվում է նրա ետևից, սակայն սկզբնական հաջողություններից հետո պարտություն է կրում կախեթցիներից, և միայն Իմերեթից ստացված օգնությունը ստիպում է Շանշենին հանձնվել Վախուշտիին ու նրա եղբայր Բաքարին<sup>19</sup>: Սակայն հետագայում էլ վերջինիս հաջողվեց փախուստի դիմել: Այս դեպքերից հետո Վախուշտին ուղարկվում է Իմերեթ, թուրքերի դեմ պայքարում օգնելու համար: Նույն տարում Գանձակի խանը գալիս է Շուլավեր և գրավում այն<sup>20</sup>: Լսելով դա արքան Վախուշտիին գորքով ուղարկում է նրա դեմ: Այստեղ Վախուշտիի բանակը կոտորում է Բորչալու ցեղին, սակայն խանը դուրս չի գալիս Աղջակալայի<sup>21</sup> ամրոցից: Սակայն հաջորդ օրը տեղի է ունենում ճակատամարտ, որում Վախուշտին հաղթանակ է տանում և վերադառնում Թբիլիսի<sup>22</sup>: Այնտեղից նա Բաքարի կողմից ուղարկվում է Մցխեթ, քանի որ Դեմետրե Կապլանաշվիլին, ում Մցխեթի բնակիչները խնդրել էին

<sup>16</sup> Ժ.Յ., 83. 511.

<sup>17</sup> Նույն տեղում, էջ 497-498.

<sup>18</sup> Նույն տեղում, էջ 501.

<sup>19</sup> Նույն տեղում, էջ 515.

<sup>20</sup> Նույն տեղում, էջ 501.

<sup>21</sup> Աղջակալա անունով բազմաթիվ բնակավայրեր կային ինչպես Վրաստանի, այնպես էլ Հայաստանի տարածքում, այս դեպքում հեղինակը նկատի ունի Լոռիից հյուսիս-արևելք և Թբիլիսիիսըց հարավ արևելք գտնվող ամրոցը (Robert H. Hewsen, Armenia, a historical atlas, Chicago and London, 2001. P. 170).

<sup>22</sup> Ժ.Յ., 83. 516.

զբաղեցնել քաղաքը, արքայից զորք էր խնդրում<sup>23</sup>։ Դրանից առաջ ուղարկվել էր Վախթանգ արքայի եղբայր Իեսեն, ու հաղթել կախեթցիներին, սակայն հետո չցանկանալով կռվել հեռացել էր Մուղրան։ Վախուշտին 6 հարյուր զորքով մոտեցավ ու պաշարեց Մցխեթը։ Այդ ժամանակ եկեղեցում աղոթող կախեթցիներին մցխեթցիները փակեցին այնտեղ ու այդ ժամանակ արքայական զորքը մտավ ու գրավեց քաղաքը։ Ձերբակալվեցին ապստամբ էրիսթավները և տարվեցին Թբիլիսի արքայի մոտ։ Հետագայում Վախուշտին ուղարկվեց Մարտկոպի, որը նա ավերեց ու վերադարձավ Թբիլիսի<sup>24</sup>։

Բոլոր այս արշավանքները ուղղված էին երկրի կենտրոնախույս ուժերի դեմ և այս պայքարում, ինչպես տեսնում ենք, առաջամարտիկը հենց Վախուշտին էր։ Թերևս այս իրադարձությունները մեծապես ազդեցին քաղաքական գործչի ու գիտնականի հզոր կենտրոնացված պետություն ունենալու տեսլականի ձևավորման վրա։

Հավելենք որ Վախուշտին հանդիսանում էր նաև ավատատեր։ Նրան էր պատկանում 60 գյուղական ծուխ<sup>25</sup>, որը այդքան էլ մեծ թիվ չէր, եթե համեմատենք արքայական ընտանիքի մյուս անդամների հետ՝ թագավորը՝ ուներ 554, թագուհին՝ 393, Սիմոն արքայազնը՝ 116, Բաքար արքայազնը՝ 173<sup>26</sup>։

1724 թվականին Վախուշտին Վախթանգ արքայի և նրա արքունիքի հետ տեղափոխվում է Ռուսաստան և հաստատվում Աստրախանում, իսկ 1727թ-ին տեղափոխվում Մոսկվա, հաստատվում Պրեսնիե ավանում, որտեղ և ապրում է մինչև կյանքի վերջ։ Մոսկվայում նա զբաղվում էր մշակութալուսավորչական և գիտական ակտիվ գործունեությամբ՝ դրա համար ունենալով բոլոր հնարավորությունները՝ լավ կրթված էր, ուներ պետական կառավարման հարուստ փորձ և հարուստ կապեր ռուսական ռազմաքաղաքական ու մշակութային վերնախավի հետ։ Նա արդեն կայացած պետական գործիչ էր և ուներ ձևավորված հայացքներ, որոնց հիմնական գաղափարներն էին՝ Վրաստանի անկախությունը ու միասնականությունը, երկրի պառակտվածության հաղթահարումը, անջատողականության հաղթահարումը։ Սրանով պետք է պայմանավորել այն հանգամանքը, որ լինելով ազգությամբ վրացի նա իր

<sup>23</sup> Նույն տեղում, էջ 502։

<sup>24</sup> Նույն տեղում, էջ 497։

<sup>25</sup> David Marshal Lang, The last years of Georgian Monarchy 1658-1832, New York 1958, p. 65-67.

<sup>26</sup> Նույն տեղում էջ 66։

աշխատանքներում աչքի չի ընկնում ընդգծված հակահայկական հայացքներով (Հայ վրացական միջերկրյա հարաբերությունները այս շրջանում մեղմ ասած հարթ չէին ու կային բազմաթիվ հակասություններ, որոնք նկատել են նույնիսկ շատ քիչ ժամանակով Վրաստանում եղած ճանապարհորդները<sup>27</sup>): Դա կարելի է պայմանավորել մի շարք հանգամանքներով և առաջին հերթին նրանով, որ Վրաստանում ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում կենտրոնախույս ուժերը հիմնականում վրացական վերնախավի ներկայացուցիչներ էին: Դրան հակառակ Վրաստանում ապրող, կամ Վրաստանի վարչատարածքային կազմում գտնվող հայկական երկրամասերի հայ բնակչությունը ոչ միայն չէր դրսևորում կենտրոնախույս ձգտումներ, այլ կողմ էր վրացական կենտրոնացված հզոր պետության գոյությանը, որը կունենար ուժեղ թագավորական իշխանություն: Փաստորեն այս հարցում Վրաստանի հայ բնակչության ու Վախուշտիի, այս դեպքում որպես վրացական միասնական հզոր պետության գոյության ջատագովի ու վրացական թագավորական տան ներկայացուցչի, հայացքները համընկնում էին:

Արդ անդրադառնանք Վախուշտիի աշխատանքի արդյունք հանդիսացող հիմնական աշխատության՝ Վրաստանի պատմության, կառուցվածքին ու բովանդկությանը:

Աշխատանքի կառուցվածքը:

Աշխատանքի ձեռագիրը, կազմված հեղինակի կողմից ունի հետևյալ կառուցվածքը՝

- Խոսք ընթերցողին ներկա աշխատանքի նշանակության մասին
- Վրացիների ավանդույթների ու սովորությունների մասին<sup>28</sup>
- Վրացական թագավորության պատմությունը մինչ 1469 թ.-ը նրա բաժանումը երեք թագավորությունների ու հինգ իշխանությունների<sup>29</sup>
- Նախաբան<sup>30</sup>

<sup>27</sup> Жан Шарден, Путешествие Шардена по Закавказью в 1672-1673 гг., Тифлиси 1902 г., стр. 204.

<sup>28</sup> Այստեղ տրված է Վրաստանի ազգագրական նկարագիրը անհիշելի ժամանակներից մինչև տասնութերորդ դարի առաջին կեսը:

<sup>29</sup> Աշխատանքի այս հատվածը նախորդ հեղինակների աշխատանքների խմբագրում ու վերաշարադրում է Վախուշտիի կողմից

<sup>30</sup> Հեղինակը նշում է՝ Վրաստանը բաժանվեց Քարթլիի, Իմերեթի, Կախեթի թագավորությունների միջև, սակայն նրա բնակչությունը մնաց նախկինը քարթվելական, որը խոսում է նույն լեզվով, գրում քարթվելերեն, խոնարհվում

- 
- Ժամանակակից Քարթլիի նկարագրությունը՝ նրա սահմանների, լեռների, գետերի ու բնակավայրերի նշումով
  - Քարթլիի արքաների կյանքը ու գործերը (1469–ից 1745 թթ)
  - Հերերիի, Կախերիի, Կուլիերի, Դուշերի և Դիդերիի նկարագրությունը ու պատմությունը
  - Ժամանակակից Օսեթիայի և Կովկասյան լեռնականների նկարագրությունը
  - Սամցխե Սաաթաբագոյի հայտնի վայրերի նկարագրությունը
  - Սամցխե Սաաթաբագոյի կյանքը՝ պատմությունը
  - Էգրիսի կամ Աբխազերի կամ Իմերերի նկարագրությունը
  - Էգրիսի կամ Աբխազերի կամ Իմերերի կյանքը՝ պատմությունը
  - Ժամանանագրական ցուցանակ<sup>31</sup>
  - Ժամանակագրական ցուցանակ<sup>32</sup>
  - Ներկա գրքում հիշատակվող արքաների, երկրների, ու վայրերի անվանումների ցանկ
  - Վրացական ու հունական թվագրությունների զուգահեռ ցուցակ:

Վախուշտիի հիմնական աշխատանքը վերաբերում է Վրաստանի աշխարհագրական նկարագրությանը, Վրաստանի պատմական տարածքի

---

խաչերին ու սրբապատկերներին, որոնց վրա վրացերեն գրություններ են, պահպանում ավանդույթները նախկին թագավորների՝ Վախթանգի, Դավիթ Շինարարի, Թամարի մասին: Չնայած նման ամուր կապերին վրացիները ներքին ու գլխավորապես արտաքին պատճառներով բաժանվեցին առանձին քաղաքական միավորների: Դրանից հետո տարեգրությունները սկսեցին անուշադիր վարել, թագավորների ու իշխողների, սրբերի գործերը գրի էին առնվում համառոտ սիգելներում, հուջարներում, եկեղեցական գրքերում, հակիրճ պատմություններում, կամ փոխանցվում էին բանավոր: Դրանք համակարգելու համար անհրաժեշտ էր աշխատանք, որը անողները գտնվեցին, ովքեր մեր հոր՝ Վախթանգի անունով գրեցին պատմություն, բայց թույլ տվեցին նրանում բազմաթիվ հակասող տեղեկություններ ու սխալներ, ինչը ստիպեց մեզ մեր վրացնել նոր աշխատանք և ներկայացնել պատմությունը ու ժամանակագրությունը մշակված տեսքով յ.Յ., 33. 16-17.

<sup>31</sup> Ցույց է տալիս Վրաստանում, Պարսկաստանում և մասամբ Թուրքիայում տեղի ունեցած կարևոր իրադարձությունները 1201-1755 թթ.:

<sup>32</sup> Ցույց է տալիս վրացական արքաներին ու կաթողիկոսներին ժամանակակից եվրոպական ու ասիական արքաներին սկսած Փարնավազ արքայից:

ձևավորման պրոցեսին, նրա թագավորություններին ու իշխանություններին:

Պետության տարածքի ձևավորման պրոցեսի, նրա բնական պայմանների նկարագրությունը, տնտեսությունը, պետության կառավարման մեխանիզմները հենց կազմում են երկրի աշխարհաքաղաքական մտքի առարկան<sup>33</sup>: Փաստորեն, բացի պատմական կարևոր սկզբնաղբյուր լինելուց Վախուշտիի աշխատանքը հանդիսանում է վրացական աշխարհաքաղաքական դպրոցի հիմնասյուներից մեկը, իսկ Վախուշտին՝ վրացական աշխարհաքաղաքականության հիմնադիրը: Սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ յուրաքանչյուր երկրի աշխարհաքաղաքական միտքը անցնում է զարգացման մի քանի փուլեր, նշենք, որ պատմականության պահպանման անհրաժեշտությունից ելնելով պետք է Վախուշտիի աշխատանքը դիտարկել իր ժամանակաշրջանի՝ այն է զարգացած ֆեոդալիզմի կոնտեքստում, հաշվի առնելով ժամանակաշրջանի պատմական, քաղաքական և աշխարհագրական մտքի առանձնահատկությունները: Վախուշտիի գաղափարները ընկան վրացական աշխարհաքաղաքական արևելյան դպրոցի հիմքում, ինչն էլ հետագայում նպաստեց Վրաստանի՝ Ռուսաստանի կազմի մեջ ընդգրկվելուն: Հավելենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում Քարթլիի թագավորության ռուսական կողմնորոշումը միանշանակ չէր: Մինչև դեպի հյուսիս աշխարհաքաղաքական շրջադարձ կատարելը Վախթանգ արքան հույսեր էր կապում եվրոպական պետություններից հնարավոր օգնության հետ: Որպես ապացույց կարող ենք նշել Սուլթան Սաբա-Օրբելիանիի<sup>34</sup> եվրոպական դեսպանությունը (1713-1716թթ.)<sup>35</sup>, որի նպատակը Ֆրանսիայից ու Հռոմի պապից օգնություն ստանալն էր: Սակայն

<sup>33</sup> Гладкий Ю.Н. Россия в лабиринтах географической судьбы. СПб., 2006, с. 21.

<sup>34</sup> Վրաց հայտնի հասարակական պետական գործիչ, Օրբելիանի իշխանական տան ներկայացուցիչ, հեղինակել է իր Եվրոպայում կատարած ճանապարհորդությունների նկարագիրը, մասնակցել Կովկասի քարտեզի կազմելուն Գիյոմ Դելիլի կողմից:

<sup>35</sup> Սուլթան Սաբա Օրբելիանիի Եվրոպայից վերադառնալուց հետո Վրաստանում տեղի ունցան կարևոր փոփոխություններ: Վախթանգը հասկանալով, որ եվրոպական երկրներից չի կարող իրական օգնություն ակնկալել, ընդունեց մահմեդականություն և ստացավ վրացական գահը պարսկական իշխանություններից: Նշելի է, որ այս նույն ժամանակ նա արգելեց Վախուշտիին շփվել միսիոներների հետ: Արքայի այս քայլը կրում էր ոչ թե դաստիարակչական բնույթ, ինչպես հաճախ նշվում է գրականության մեջ, այլ վկայում էր Վրաստանի արտաքին քաղաքականությունում կտրուկ շրջադարձի մասին:

եվրոպական կողմնորոշումից գատ վրացական արքունիքում ազդեցիկ էր նաև Պարսկաստանի հետ համագործակցությունը շարունակելու կողմնակից Բաքար արքայազնը: Նրա և Վախթանգ արքայի միջև հարաբերությունները սրվեցին հատկապես 1722թ.-ին, երբ Վախթանգը պատրաստվում էր շարժվել Գանձակ ռուսական բանակի հետ միավորվելու համար: Դրա փոխարեն Բաքարը առաջարկում էր օգնության գնալ շահին, թույլ չտալու համար աֆղանների կողմից Սպահանի գրավումը<sup>36</sup>: Հաղթող դուրս եկավ ռուսական կողմնորոշումը, որի արդյունքում Վախթանգը պարտություն կրեց ու ստպված քր լքել Վրաստանը ու տեղափոխվել Ռուսաստան:

## **Դ. Կարապետյան**

### **Ամփոփում**

Այսպիսով Վախուշտի Բագրատիոնին բացի հայտնի պատմաբան ու աշխարհագրագետ լինելուց նաև ականավոր պետական ու ռազմական գործիչ էր, ով իր հոր Վախթանգ արքայի ու եղբոր Բաքար արքայազնի հետ պայքարում էր երկրի անկախության պահպանման համար: Այդ պայքարի ընթացքում ձեռք բերված դասերը ու գիտելիքները հետագայում ընկան նրա աշխատանքների հիմքում, որոնցում կենտրոնականը Վրաստանի միասնականության գաղափարն էր:

## **Д. Карапетян**

### **Резюме**

Подводя итоги можем отметить, что, помимо известного историка и географа, Вахушти был также видным государственным и военным деятелем, который воевал вместе со своим отцом, царем Вахтангом и своим братом-принцем Бакаром за независимость страны. Уроки и знания, приобретенные в ходе этой борьбы, впоследствии легли в основу его работы, в которой центральной идеей было единство Грузии.

## **D. Karapetyan**

### **Summary**

To summarize we note,- In addition to being a famous historian and geographer, Princ Vakhust was also a prominent state and military figure who fought with his father, King Vakhtang and his brother, Prince Bakar, for the independence of the country. The lessons and knowledge acquired during that struggle later fell into the foundation of his work in which Georgia's unity was the central idea.

---

<sup>36</sup> История Грузии, Том 1, Тбилиси, 1962, стр. 341.